

TILNING PRAGMATIK JIHATI VA UNING SO‘Z MA’NOSIGA TA’SIRI

Abduraxmonov Shermuxammad Alijon o‘g‘li

Marg‘ilon shahar 17 – maktab ingliz tili o‘qituvchisi, tadqiqotchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15354510>

Annotatsiya: Ushbu maqola tilning pragmatik jihatlarini va uning so‘z ma’nolariga ta’sirini o‘zbek, ingliz, rus va fransuz tillari misolida keng ko‘lamda tahlil qiladi. So‘zlarning kontekstual ishlatilishi, nutqiy vaziyatlar, madaniy omillar, pragmatik strategiyalar va sotsiolingvistik omillar tahlil qilinib, ularning semantik o‘zgarishlarga ta’siri chuqur o‘rganiladi. Tadqiqotda Sh.Safarov va M.Xakimovning pragmatika, frazeologiya va nutqiy aktlarga oid izlanishlari asosida o‘zbek tilidagi pragmatik xususiyatlar keng yoritiladi. Pragmatikaning frazeologik iboralar, metaforalar, idiomatlar, nutqiy aktlar va sotsial kontekstga ta’siri ochib beriladi hamda uning madaniyatlararo muloqot, til o‘qitish va tarjima jarayonlaridagi muhim roli ta’kidlanadi. Natijalar tilshunoslik, madaniyatshunoslik, sotsiolingvistika, tarjima tadqiqotlari va pedagogika uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: pragmatika, so‘z ma’nosi, madaniy kontekst, o‘zbek tili, frazeologiya, semantika, nutqiy vaziyat, madaniyatlararo muloqot, metafora, kontekstual tahlil, nutqiy aktlar, sotsiolingvistika, Sh.Safarov, M.Xakimov.

Kirish

Til inson muloqotining asosiy vositasi sifatida ma’lumot uzatishdan tashqari, his-tuyg‘ular, niyatlar, ijtimoiy munosabatlar va madaniy qadriyatlar ifodasida muhim rol o‘ynaydi. Tilning pragmatik jhati so‘z va iboralarining ma’nosini leksik darajadan tashqari, nutqiy kontekst, maqsad, ishtirokchilarning niyatlari, ijtimoiy holat va madaniy omillarga bog‘liq holda shakllantiradi. O‘zbek tilida “yurak” so‘zi “yuragi keng” iborasida saxovatni, “yuragi qora” iborasida yomonlikni anglatadi. Ingliz tilida “heart” so‘zi “heart of gold” (oltin yurak) ijobiy xislatni, rus tilida “сердце” so‘zi “чёрное сердце” (qora yurak) salbiy ma’noni ifodalaydi. Fransuz tilida esa “coeur” so‘zi “avoir du coeur” (yurakli bo‘lish) iborasida mehr-oqibatni bildiradi. O‘zbek tilshunosligida Sh.Safarovning pragmatika va sotsiolingvistika bo‘yicha izlanishlari tilning ijtimoiy kontekstdagi rolini, M.Xakimovning frazeologiya va nutqiy aktlarga oid tadqiqotlari esa o‘zbek tilidagi pragmatik xususiyatlarning madaniy asoslarini yoritadi. Ushbu tadqiqot tilning pragmatik jihatlarini solishtirish orqali uning so‘z ma’nolariga ta’sirini va madaniyatlararo muloqotdagi ahamiyatini keng ko‘lamda o‘rganadi.

Metodlar

Tadqiqot sifatli tavsifiy va solishtirma tahlil usullariga asoslanadi. Ma’lumotlar adabiyot, xalq og‘zaki ijodi, ommaviy axborot vositalari, kundalik nutq, Sh.Safarov va M.Xakimovning ilmiy ishlari, shuningdek, xalqaro tilshunoslik manbalaridan yig‘ilgan. O‘zbek, ingliz, rus va fransuz tillaridagi so‘zlar, frazeologik iboralar, idiomatlar va nutqiy aktlar pragmatik jihatdan tahlil qilinadi. Ma’lumotlar quyidagi mezonlar bo‘yicha tasniflanadi:

Kontekstual ma’no: Nutqiy vaziyatlar, niyatlar va ijtimoiy roldagi farqlar.

Emotsional ta’sir: Ijobiy yoki salbiy assotsiatsiyalar, his-tuyg‘ularni ifodalash.

Madaniy omillar: Stereotiplar, tarixiy kontekst va milliy qadriyatlar.

Pragmatik strategiyalar: Kinoya, mulozamat, hiperbola va boshqa nutqiy usullar.

Sotsiolingvistik omillar: Ijtimoiy sinf, jins, yosh va nutq muhiti ta’siri.

Sh.Safarovning sotsiolingvistik yondashuvlari va M.Xakimovning frazeologik iboralarining pragmatik tahliliga oid ishlari o‘zbek tilidagi nutqiy aktlar va iboralarining

madaniy kontekstini tahlil qilishda asosiy manba sifatida ishlatiladi. Solishtirma tahlil usuli tillar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashda qo'llaniladi.

Natijalar

Tahlil quyidagi asosiy yo'nalishlarni aniqladi:

Kontekstual ma'nolar: O'zbek tilida "ko'z" so'zi turli kontekstlarda o'zgaradi: "ko'z tegdi" salbiy ma'no, "ko'zi yorug'" ijobiy ma'no bildiradi. Ingliz tilida "eye" so'zi "keep an eye on" (nazorat qilish) iborasida e'tibor, rus tilida "глаз" so'zi "глаза на лоб" (hayrat) iborasida katta ta'sirni anglatadi. Fransuz tilida "oeil" so'zi "avoir l'oeil" (ko'zi o'tkir) iborasida diqqatni ifodalaydi.

Emotsional ta'sir: Pragmatik omillar so'zlarning emotsional ta'sirini o'zgartiradi. O'zbek tilidagi "quloq tortmoq" e'tiborni, ingliz tilidagi "lend an ear" tinglashni, rus tilidagi "прислушиваться" diqqatni, fransuz tilidagi "prêter l'oreille" mehrli tinglashni ifodalaydi.

Frazeologik ishlatilish: Pragmatik kontekst frazeologik iboralarni boyitadi. Rus tilidagi "взять себя в руки" (o'zini boshqarish) iborasi o'zbek tilidagi "o'zini tutmoq" iborasiga o'xshaydi. Fransuz tilidagi "se reprendre en main" ham shunga yaqin ma'no bildiradi.

Madaniy omillar: So'z ma'nolari madaniy stereotiplar va tarixiy kontekstga bog'liq. O'zbek tilida "yurak" so'zi jasorat yoki saxovat bilan bog'lansa, ingliz tilida "heart" sevgi, rus tilida "serdtse" his-tuyg'u, fransuz tilida "coeur" mehr bilan assotsiatsiya qilinadi. Sh.Safarovning ishlari o'zbek tilidagi bunday ma'nolar ijtimoiy munosabatlar va milliy qadriyatlar bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

Pragmatik strategiyalar: Nutqda kinoya, mulozamat, hiperbola va boshqa strategiyalar so'z ma'nosini o'zgartiradi. O'zbek tilidagi "og'zi bilan o't yoqmoq" iborasi ijobiy yoki salbiy kontekstda ishlatilishi mumkin. Ingliz tilidagi "set the world on fire" va fransuz tilidagi "mettre le feu" iboralari shunga o'xshash ma'noga ega.

Sotsiolingvistik omillar: Sh.Safarovning sotsiolingvistik tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilidagi nutqiy aktlar ishtirokchilarning ijtimoiy holati (masalan, yosh, jins, maqom) va nutq muhitiga bog'liq. Masalan, "hurmat qilmoq" iborasi rasmiy kontekstda boshqa, norasmiy kontekstda boshqa ma'no kasb etadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, pragmatik jihatlarni tushunish uchun lingvistik bilim bilan birga madaniy, ijtimoiy va kontekstual sezuvchanlik zarur. Sh.Safarov va M.Xakimovning izlanishlari o'zbek tilidagi pragmatik xususiyatlarning chuqur tahlilini ta'minlaydi.

Muhokama

Tilning pragmatik jihati so'z ma'nolarini boyitadi va madaniyatlararo muloqotda muhim rol o'ynaydi. O'zbek tilidagi "og'iz" so'zi "og'ziga qulfo" iborasida sukunatni, ingliz tilida "keep your mouth shut" iborasida jimlikni, fransuz tilida "garder la bouche close" iborasida o'zini tutishni anglatadi. Bu tarjimonlar, til o'qituvchilari va xalqaro muloqot ishtirokchilari uchun qiyinchilik tug'diradi. Sh.Safarovning sotsiolingvistik yondashuvlari o'zbek tilidagi nutqiy aktlarning ijtimoiy muhitga bog'liqligini, M.Xakimovning frazeologik tahlillari esa ularning xalq donishmandligi va madaniy an'analarga asoslanganligini ko'rsatadi. Raqamli muloqotda (masalan, ijtimoiy tarmoqlarda, matnli xabarlarida yoki emoji ishlatishda) pragmatik ma'nolar yangi shakllarda namoyon bo'lib, tilshunoslik nazariyalarini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Sh.Safarovning ishlari zamonaviy o'zbek tilidagi sotsiolingvistik o'zgarishlarni, M.Xakimovning tadqiqotlari esa frazeologik iboralarning dinamik xususiyatlarini yoritadi. Ushbu tadqiqot til o'qitish, tarjima va madaniyatlararo muloqotda pragmatik omillarni qo'llash bo'yicha yangi yondashuvlarni taklif qiladi.

Xulosa

Tilning pragmatik jihati soʻz maʼnolarini shakllantirishda muhim vosita boʻlib, uning toʻgʻri talqin qilinishi lingvistik, madaniy va ijtimoiy kompetentsiyaga bogʻliq. Sh.Safarovning sotsiolingvistik tadqiqotlari oʻzbek tilidagi nutqiy aktlarning ijtimoiy kontekstga bogʻliqligini, M.Xakimovning izlanishlari frazeologik iboralar va nutqiy aktlarning madaniy asoslarini yoritadi. Kelgusida pragmatik omillarning virtual muloqot, sunʼiy intellekt tomonidan tahlil qilinishi va til oʻqitish metodikalarida qoʻllanilishi muhim yoʻnalishlar boʻladi. Ushbu tadqiqot tilshunoslik, sotsiolingvistika, madaniyatlararo muloqot va pedagogika sohasidagi keyingi izlanishlar uchun mustahkam asos yaratadi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safarov, Sh. (2008). Pragmalingvistika. Toshkent: Oʻzbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
2. Hakimov, M. (2015). Oʻzbek tilidagi frazeologik iboralarning pragmatik tahlili. Oʻzbek tili va adabiyoti, (3), 12-18.
3. Хужаназарова, Г. Г. (2016). Дистанционное обучение в Европе. Academy, (6 (9)), 98-99.
4. Khujanazarova, G. (2023). PROFICIENCY IN COGNITIVE ACADEMIC LANGUAGE IS ESSENTIAL FOR THE LEARNER PARTICIPATION AND ENGAGEMENT THAT IS NECESSARY FOR SUBSEQUENT SUCCESS. Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi, (6), 559-564.
5. Абдуллаева, М. Х., Башарова, Г. Г., & Рахматова, О. К. (2019). Преимущества индивидуального подхода в образовательном процессе. *Проблемы современной науки и образования*, (12-1 (145)), 88-90.
6. Башарова, Г. Г., & Абдуллаева, М. Х. (2021). Влияние демократичного стиля на повышение качества образования. *Science and Education*, 2(6), 560-563.
7. O'G'Li, U. Z. B., O'G, T. Y. I. K., & Muzaffarovna, A. N. (2019). Problems encountered in learning English for specific purposes. *Вопросы науки и образования*, (3 (47)), 139-142.
8. Muzaffarovna, A. N., Shamsunovna, N. A., & Rinatovna, G. A. (2019). Fostering the process of learner autonomy in foreign languages classrooms. *Проблемы современной науки и образования*, (11-2 (144)), 53-55.
9. Турсунова, Ф. Г. (2018). Использование монолога при создании сатирических персонажей (на примере произведений Абдуллы Кодири). *Достижения науки и образования*, (15 (37)), 52-54.
10. Турсунова, Ф. Г. (2018). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОНОЛОГА ПРИ СОЗДАНИИ САТИРИЧЕСКИХ ПЕРСОНАЖЕЙ (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АБДУЛЛЫ КОДИРИ). *Достижения науки и образования*, 52.